

Brożek, Krzysztof

Polscy lekarze na Śląsku Cieszyńskim na przełomie XIX i XX wieku (do 1920 r.)

Medycyna Nowożytna 9/1 - 2, 85-109

2002

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Brożek

Polscy lekarze na Śląsku Cieszyńskim na przełomie XIX i XX wieku (do 1920 r.)*

Śląsk Cieszyński, którego nazwa historyczna Księstwo Cieszyńskie używana była do 1918 r., obejmował powiaty: bielski, cieszyński, frysztacki i frydecki i wraz ze Śląskiem Opawskim wchodził w Monarchii Austro-Węgierskiej w skład austriackiego Śląska ze stolicą w Opawie¹.

W XIX wieku na Śląsku Cieszyńskim w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim szybko rozwijały się górnictwo węglowe i hutnictwo a w okręgu Bielska i sąsiedniej Białej w Małopolsce przemysł włókienniczy. Wraz z napływem do rozwijającego się przemysłu ludności niemieckiej i czeskiej postępowała germanizacja i czechizacja ludności polskiej Śląska Cieszyńskiego. W 1910 r. na Śląsku Cieszyńskim mieszkało 218 757 Polaków, 64 971 Niemców, 35 106 Czechów, Morawian

* Referat wygłoszony na sesji „Środowisko lekarskie Śląska Cieszyńskiego XIX–XX w.”, 14 XII 2001 r. w Instytucie Historii Nauki PAN.

¹ L. Brożek, *Wiek XIX [w:] Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu*. Red. J. Chlebowczyk, Katowice 1973; T. Chlebowczyk, *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*, Katowice 1971; *Nastin dejin Tesinska*. Red. M. Borak, D. Gawarecka, Ostrava-Praha 1992; Toż w języku polskim: *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Przełożyli z czeskiego A.M. Rusnok i M. Balowski, Praga-Ostrawa 1992; *Śląsk Cieszyński. Zarys dziejów*, Cieszyn 1998.

i Słowaków (byli liczeni wspólnie). Austriackie spisy ludności wykazywały zmniejszający się procent ludności polskiej. W stosunku do 1880 r., po trzydziestu latach, w 1910 r. udział Polaków w strukturze narodowej zmniejszył się z 74,5% do 68,5%, ludność niemiecka wzrosła z 16,5% do ponad 20%, również Czesi, Morawianie i Słowacy zwiększyli swój udział z 8,9% do 11,0% mieszkańców Śląska Cieszyńskiego².

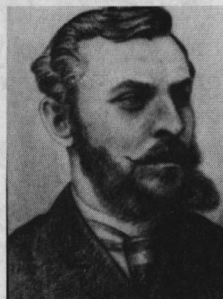
Proces wynaradawiania został powstrzymany w drugiej połowie XIX w. Zasługa to polskiego ruchu narodowego, kierowanego przez działaczy, których plejadę otwiera Paweł Stalmach (1824–1891), urodzony w Bażanowicach, pow. cieszyński, pastor ewangelicki, od Wiosny Ludów 1848 r. trybun cieszyńskich Polaków³. Do grona polskich działaczy należał też lekarz Paweł Oszelda (1823–1864), urodzony

² A. Brożek, *Spis ludności w 1910 r. na Śląsku Cieszyńskim*. „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1994, No 1636, „Historia” 116, s. 99–103; W. Sworakowski, *Polacy na Śląsku za Olzą*, Warszawa 1937; S. Zahradnik, *Struktura narodowościowa Zaolzia na podstawie spisu ludności (1880–1991)*, Trzyniec 1991. Jest fenomenem, że ludność żyjącą poza państwowością polską od XIV wieku, po 600 latach w 1880 r. w 74,5% opowiedziała się za polską narodowością. Przedstawione dane są średnie dla Śląska Cieszyńskiego; w miastach Niemcy stanowili większość: w Bielsku – 84% mieszkańców, w Cieszynie ponad 60%, w Boguminie – Niemcy 54%, Polacy 38%, Czesi 7%; natomiast w Karwinie – Polaków było 82,7%, Niemców 12,1%, Czechów 5,2%; Żydzi stanowili 2,9% liczby mieszkańców i wielu identyfikowało się z Niemcami. Stosunki narodowościowe przedstawił w sposób charakterystyczny prof. medycyny, rektor Akademii Medycznej w Krakowie, Kornel Michejda (1887–1960), urodzony w Bystrzycy nad Olzą (obecnie w Republice Czeskiej). Pisał on: „Liczba jej [Bystrzycy – K.B.] mieszkańców w okresie mego dzieciństwa wynosiła 2400. Polaków było 2300, innych, w większości Niemców, około 100. Pod względem wyznaniowym ludność dzieliła się na 2200 ewangelików i około 200 katolików. Nie-Polacy byli to: urzędnicy kolejowi, żandarmi, a także leśniczy lasów arcyksiążęcych, kierownik poczty i paru innych urzędników, wszyscy oni urodzili się poza Bystrzycą i przybyli tu jako aparat władzy. Spis ludności w ogóle nie wykazywał Czechów w Bystrzycy. Czasem wśród urzędników kolejowych znalazł się Czech, ale i ten wołał się posługiwać językiem niemieckim. Zgodność dwóch największych liczb wyrażających liczbę Polaków i ewangelików wyraźnie wskazuje, że obydwie liczby odnoszą się do tych samych osób. W praktyce było to tak, że jeśli spotkało się Niemca – czy wyjątkowo Czecha – był to katolik. (Zob. K. Machejda, *Wspomnienia chirurga*, Kraków 1986, s. 20, 21) Te wspomnienia potwierdzają spisy w 1880 r. i 1890 r., bo nie odnotowano wtedy w Bystrzycy ani jednego Czecha; pierwszy pojawił się w spisie z 1900 r., kiedy Polaków w tej miejscowości było 98,3% a Niemców 1,7%. Wśród 84 gmin z powiatu czeskosłowackiego i fryszackiego, które w 1920 r. znalazły się w granicach Czechosłowacji, w 1910 r. w 12 gminach spis nie wykazał ani jednego Czecha a w 14 gminach liczba Czechów była mniejsza od 10; podają za: W. Sworakowski, *Polacy...* s. 133

³ E. Buława, *Pierwsi szermierze ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*, Cieszyn 1997.

w Nieborach koło Trzyńca⁴. W 1848 r. na zorganizowanym przez Towarzystwo Demokratyczne wiecu w Cieszynie piętnował krzywdy społeczne wzywając do pomocy obłązonemu Wiedniowi, domagał się uzbrojenia ludu w kosy. Za rewolucyjną działalność początkowo skazany był na karę śmierci, potem wyrok zmieniono na karę więzienia⁵.

Polscy działacze narodowi starali się przekształcić poczucie „ślązackiej” odrębności etnicznej w polską świadomość narodową. Zaczęto zakładać czasopisma i stowarzyszenia polskie. Już od 1848 r. wydawano w Cieszynie „Tygodnik Cieszyński”, zasłużony w bardzo bogatym cieszyńskim ruchu wydawniczym⁶. Czołowym wśród licznych polskich stowarzyszeń była założona

Ryc. 1. Paweł Oszelda
(fot. ze zb. Autora)

⁴ W tekście i w przypisach przy nazwiskach lekarzy podałem lata życia. Jeżeli nazwisko lekarza jest powtarzane, to podaję tylko inicjały imienia i nazwisko, bez lat życia. Najważniejsze źródła biograficzne lekarzy wymienionych w tekście i w przypisach: *Polski słownik biograficzny* (PSB) Warszawa-Kraków 1935–2001, t. 1–40: Bucewicz Nestor, Dyboski Tadeusz, Front-Dobija Franciszek, Hassewicz Stanisław, Jordan Henryk, Kłuszyński Henryk, Kunicki Ryszard, Michejda Kornel, Michejda Tadeusz, Olszak Waclaw, Oszelda Paweł, Parczewski Bogusław, Raszyk Jan, Rymorz Jan, Seidl Waclaw, Smoleński Stanisław; *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa 1995–1999, t. 1–7: Bujwid Odo, Buzek Jan, Kłuszyński Henryk, Michejda Kornel, Michejda Tadeusz, Olszak Waclaw; P. Szarejko, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, Warszawa 1991–2000, t. 1–5: Beaurain Karol, Bucewicz Nestor, Czop Zygmunt, Dobija-Front Franciszek, Hassewicz Stanisław, Kunicki Ryszard, Olszak Waclaw, Oszelda Paweł, Rymorz Jan, Smoleński Stanisław; J. B. Gliński, *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów ołtar drugiej wojny światowej*, Wrocław-Warszawa 1997–1999, t. 1–2: Buzek Jan, Hałacz Emanuel, Woelersdorfer Adolf; *Śląski słownik biograficzny*, Katowice 1977–1981, t. 1–3: Biały Feliks, Buzek Jan, Dyboski Tadeusz, Rassewicz Stanisław, Kunicki Ryszard, Olszak Waclaw; J. Golec, S. Bojda, *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*, Cieszyn 1993–1998, t. 1–3, m.in.: Bruk-Stonawski Władysław, Cienciała Edward, Hałacz Emanuel, Hessek Karol, Knapczyk Andrzej, Kubisz Jan, Mackowski Alfons, Matuszek Ernest; K. Brożek, *Leksykon regionalnej historii medycyny*, odcinki 1–64, w: „Pro Medico”. Biuletyn Śląskiej Izby Lekarskiej w Katowicach, Katowice 1994–2001, nr 5–78, hasła osobowe, m.in.: Filasiewicz Bolesław, Hałacz Józef, Knapczyk Aleksander, Król Ludwik, Pająk Józef, Rykała Paweł, Wilczek Józef.

⁵ W rodzinnej wsi Oszeldy Nieborach w 1954 r., w 90 rocznicę śmierci, umieszczono tablicę pamiątkową ku jego czci w miejscowej szkole; Dom Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej w Nieborach nazwano imieniem Pawła Oszeldy; corocznie w czerwcu odbywa się w Nieborach „Dzień Doktora Pawła Oszeldy” festyn zwany „Oszełdówką” po raz 48 odbył się w 2001 r. Por.: *Dom PZKO imienia Pawła Oszeldy*, Niebory 1985–1995, Niebory 1995; Gwoździem programu 48. „Oszełdówki” był występ Zespołu Pieśni i Tańca „Olza”. Bawiono się wyśmienicie, „Głos Ludu”. *Gazeta Polaków w Republice Czeskiej* 5 czerwca 2001, nr 64, s. 1.

⁶ I. Homola, „Tygodnik Cieszyński” i „Gwiazdka Cieszyńska” pod redakcją Pawła Stalmacha. 1848–1887, Katowice-Kraków 1968.

w 1885 r. Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego⁷. Polski ruch narodowy był możliwy dzięki zliberalizowaniu przez władze austriackie prasy, ruchu wydawniczego, stosunków politycznych, kulturalnych i oświatowych⁸.

Od połowy XIX w. zaczęła się formować na Śląsku Cieszyńskim warstwa polskiej inteligencji. Na ziemiach polskich wywodziła się ona z drobnej, zubożałej szlachty i mieszczaństwa. Na Śląsku, odewanym od państwowości polskiej w XIV w. zabrakło polskiej szlachty, która uległa wynarodowieniu, natomiast mieszczaństwo było niemieckie. Polska inteligencja, a wśród niej lekarze, pochodziła z rodzimej ludności chłopskiej, polskiego drobnomieszczaństwa, sporadycznie z klasy robotniczej oraz z imigrantów, głównie z zachodniej Małopolski. Warto tu zacytować polskiego podróżnika z Małopolski, który odnotował w 1893 r.: „Włościanin szląski przywykł do tego, że lekarz, adwokat, notariusz itd. musi być Niemcem. Polaków zaledwie jest kilku i ci z wielkim u ludu cieszą się powodzeniem [...] Zwłaszcza lekarze mogą liczyć na dobrą praktykę wśród ludności Szląskiej”⁹.

Polska świadomość narodowa wzrastała wśród cieszyńskich Polaków w wyniku kontaktów z sąsiednimi regionami i w reakcji przed zniemczeniem a później czechizacją. Rozdział rodzimej ludności od napływowej niemieckiej pogłębiała odrębność klasowa, bowiem Niemcy byli właścicielami środków produkcji, urzędnikami administracji państwowej i gospodarczej, a ludność polska to przede wszystkim chłopcy i robotnicy, poza tym rzemieślnicy i nieliczna inteligencja. Podział klasowy pokrywał się z podziałem narodowościowym, stąd walka o wyzwolenie narodowe połączona była z ruchami społecznymi¹⁰. Ruch socjalistyczny wśród polskich robotników Zagłębia

⁷ *Jednodniówka z okazji 85-lecia Macierzy Szkolnej dla Księstwa Cieszyńskiego i 50-lecia Macierzy Szkolnej w Czechosłowacji*, Czeski Cieszyn 1971; *Jubileusz 50-lecia istnienia Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego. Jednodniówka*, Cieszyn 1935; A. Zajac, *Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego w okresie szczytowego rozwoju (1905-1914)*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska”, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, t. VIII, s. 324-461.

⁸ M. Fazan, *Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim w latach 1842/48-1920*, Wrocław-Warszawa 1992; A. Pilch, *Czasopiśmiennictwo na Śląsku Cieszyńskim w latach 1848-1920*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska”, Wrocław 1960 t. III, s. 451-492; St. Zahradnik, *Czasopiśmiennictwo w języku polskim na terenach Czechosłowacji w latach 1848-1938*, Opole 1989.

⁹ W. Szukiewicz, *Śląsk Cieszyński. Nieco o stosunkach polityczno-społecznych*, Lwów 1893, s. 33, 34.

¹⁰ J. Chlebowczyk, *Świadomość społeczna i narodowa na Śląsku Cieszyńskim w drugiej połowie XIX wieku*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” Wrocław-Warszawa-Kraków

Ostrawsko-Karwińskiego miał bardzo duże zwolenników. Socjaliści dążyli do demokratyzacji stosunków politycznych i równouprawnienia narodowościowych dążeń wszystkich narodów Monarchii Austro-Węgierskiej oraz przeciwstawiali się konfliktom polsko-czeskim¹¹.

Miejscowi niemieccy właściciele starali się natomiast te konflikty zaostrzać, by dążenia o charakterze socjalno-klasowym robotników polskich i czeskich przekształcić w walkę narodowościową i wywołać reakcję władz. Stanowiska kierownicze, inżynierskie, dyrektorские Niemcy powierzali Czechom. Stosunki społeczno-narodowe w sposób lakoniczny określono: „lud i ziemia tu polskie, administracja niemiecka, gminna przeważnie czeska, kolej niemiecka lub węgierska, kapitał zaś [...] rządzący żydowsko-niemiecki”¹². Do zróżnicowań narodowościowych i socjalnych dochodził problem wyznaniowy, bowiem ludność była wyznania katolickiego i protestanckiego.

Prowadzenie walki narodowo-wyzwoleńczej wymagało wychowania jej przywódców wywodzących się z rodzimej ludności, stąd rozwinął się tu ruch młodzieży gimnazjalnej i akademickiej. W niemieckich szkołach średnich w Cieszynie i Bielsku istniała tajna organizacja „Jedność” założona w 1886 r. w miejsce zlikwidowanej przez władze austriackie „Wzajemności”. Członkami „Jedności” byli m.in. W. Olszak, J. Buzek, T. Michejda¹³. Stowarzyszenie Akademików ze Śląska Cieszyńskiego „Znicz” założone w 1894 r. w Cieszynie było kontynuacją „Jedności”. Miało za zadanie przygotowanie do pracy nad podnoszeniem świadomości narodowej. Koła „Znicza” istniały na uniwersytetach w Krakowie i Lwowie. W latach 1897–1898 prezesem „Znicza” w Krakowie był student medycyny J. Buzek a we Lwowie Józef Wałach (1890–1979), dypl. 1914 w UJK, od 1921 r. w Bielsku. Wiceprezesem „Znicza” w latach 1911–1913 był student medycyny Tadeusz Dyboski (1891–1939) z Cieszyna, później lekarz dermatolog, w latach międzywojennych poseł do Sejmu RP i przewodniczący

1967, t. VIII, s. 74–156; Tenże, *Kwestia cieszyńska na początku XX wieku*, „Dzieje Najnowsze” 1970, t. z. 1, s. 139–173; A. Stępiak, *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i w początkach XX wieku (do 1920 roku)*, Katowice 1986.

¹¹ J. Gruchala, *Sprawa Śląska Cieszyńskiego w polityce i działalności PPSD Galicji i Śląska Cieszyńskiego (1897–1918)*. „Sobótka” Wrocław 1981 R. 36, nr 2, s. 279–294; W. Najduś, *Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska. 1890–1919*, Warszawa 1983; A. Pilch, *Młodzież akademicka Uniwersytetu Jagiellońskiego w początkach ruchu socjalistycznego na Śląsku Cieszyńskim*, „Zaranie Śląskie” Katowice-Cieszyn 1965, z. 1a, s. 275–289.

¹² F. Kulisiewicz, *Ognisko Polskie w Orłowej*, „Zaranie Śląskie” 1939, r. 15, z. 2–4, s. 146.

¹³ *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 40 rocznicy założenia Stowarzyszenia „Jedność” w Cieszynie*. Pod red. J. Galicza, Cieszyn 1926.

Sejmowej Komisji Zdrowia Publicznego¹⁴. W Wiedniu i Pradze studenci zrzeszeni byli w Stowarzyszenie Akademickie „Ognisko”. W pracach „Ogniska” w Wiedniu brał udział Jan Rymorz (1850–1881), W. Olszak, prezesem „Ogniska” w Pradze był T. Michejda.

Od 1895 r. młodzież polska uczęszczała do polskiego gimnazjum w Cieszynie a od 1909 r. również w Orłowej. Wśród absolwentów tych, zorganizowanych przez Macierz Szkolną gimnazjów, było kilkunastu lekarzy i studentów medycyny, którzy włączyli się do pracy narodowej w okresie do 1920 r.¹⁵.

Na przełomie XIX i XX w. na Śląsku Cieszyńskim pracowała grupa ponad dwudziestu polskich lekarzy wywodzących się z miejscowej ludności i z imigracji z zachodniej Małopolski¹⁶. Ci ostatni podążali za zarobkową imigracją ludności wiejskiej z Małopolski do ośrodków przemysłowych Śląska Cieszyńskiego. Lekarze uczestniczyli w formowaniu się nowoczesnego społeczeństwa przemysłowego w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim oraz w regionie Bielska i Białej. W procesie tym inteligencja odegrała czołową rolę, bowiem jej rola zawsze wzrasta w społeczeństwach, które podlegają uciskowi narodowemu. Inteligencja dostarczała ideologów ruchowi narodowo-wyzwoleńcemu, kierowników życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego polskiej ludności. Polskim lekarzom przewodził Wacław Olszak (1868–1939) pochodzący z cieszyńskiej rodziny chłopskiej¹⁷. Był reprezentantem polskich lekarzy w Śląskiej Izbie Lekarskiej z siedzibą w Opawie, do której należeli również lekarze czescy i niemieccy.

Według *Kalendarza Lekarskiego Krakowskiego na rok 1899* w Księstwie Cieszyńskim pracowali lekarze Polacy, w powiatach: **bielskim** – **E. Offner** w Bielsku, **Ludwik Jেকেles**, właściciel sanatorium w Bystrej, **Zygmunt Czop** (1865–1923), dpl. 1891 w UJ, lekarz zdrojowy w sanatorium w Jaworzu, **Aleksander Medwey**, dpl. 1879

¹⁴ *Księga o Śląsku. Wydana z okazji jubileuszu 35-letniego istnienia „Znicza”*. Pod red. A. Targa, Cieszyn 1929.

¹⁵ *Na pamiątkę czterdziestolecia istnienia. Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Polskiego w Cieszynie. Rok szkolny 1919–1920*, Cieszyn 1920; *Liceum im. A. Osuchowskiego w Cieszynie 1895–1995. W stulecie założenia pierwszego polskiego gimnazjum na Śląsku*. Red. I. Panic, Cieszyn 1995; *Gimnazjum. Orłowa – Czeski Cieszyn. 1909–1949–1989*, Cieszyn 1989; *Czterdzieści lat Polskiego Gimnazjum Realnego w Orłowej*, Karwina 1949; *Księga pamiątkowa prywatnego z prawem publiczności Polskiego Gimnazjum Realnego im. Juliusza Słowackiego w Orłowej*, Orłowa 1934.

¹⁶ Próbę przedstawienia lekarzy cieszyńskich do I połowy XIX w. podał: F. Popiolek, *Lekarze urodzeni lub czynni na Śląsku Cieszyńskim w dawnych wiekach*, „Śląska Gazeta Lekarska” 1947, r. 3, nr 3–5, s. 359; w 1827 r. w Cieszynie było 3 lekarzy i 4 chirurgów.

¹⁷ K. Brożek, Wacław Olszak. 1868–1939. *Lekarz, działacz społeczny i narodowy, burmistrz Karwiny, pierwsza ofiara hitleryzmu na Śląsku Cieszyńskim*, Katowice 1987.

w UJ, w Jaworzu, **Leon Rybak**, dpl. 1880 w UJ, w Strumieniu, (zmarł w 1911 r.), **Ludwik Pick**, dpl. 1895 w UJ, w Strumieniu; **cieszyńskim** – **Józef Sikora** (1861–1909) w Jabłonkowie, **Ananiasz Hnatyszak**, dpl. 1895 w UJ, w Cieszynie, **Jan Kotulecki** w Cieszynie, **Wacław Olszak** w Karwinie; **fryszackim** – **Andrzej Knapczyk** (1847–1914) dpl. 1878 w UJ, w Boguminie, **Franciszek Dobtja** (1867–1932), dpl. 1893

a) Józef Sikora

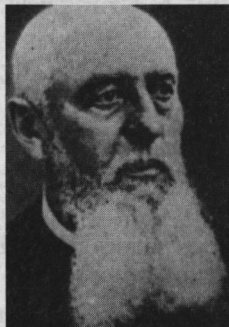
b) Wacław Olszak

c) Jan Buzek

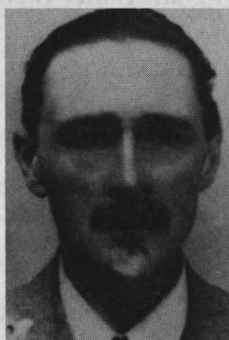
d) Tadeusz Michejda

e) Józef Zaleski

f) Wacław Seidl

g) Ryszard Kunicki

h) Henryk Kluszynski

Ryc. 2.

w UJ w Szonychlu, od około 1907 r. w USA w Chicago, gdzie używał nazwiska **Front, Waclaw Seidl** (1867–1939), dpl. 1892 w Pradze, w Lutyńni, **Kazimierz Michalik**, dpl. 1894 w UJ, w Rychwałdzie, **Jan Wieluch**, dpl. 1879 w UJ, we Frysztacie, zmarł w 1903 r.

To samo źródło na rok 1914 wymienia w Księstwie Cieszyńskim lekarzy Polaków w powiatach: **bielskim** – **W. Machauf** w Bielsku, **W. Seidl** w Bystrej, **Karol Beaurain** (1867–1927), dpl. 1896 w UJ, dyrektor zakładu leczniczego w Wiśle, **L. Pick** w Dziedzicach, **Z. Czop** w Jaworzu, **M. Schenker** w Skoczowie; **cieszyńskim** – **Jan Grześ**, ur. 1871, dpl. 1895, w Jabłonkowie, **A. Hnatyszak** w Trzyńcu, **R. Doryk** w Cieszynie; **frysztackim** – **A. Knapczyk** w Boguminie, **Henryk Kluszyński** (1870–1933), dpl. 1896 w UJ, w Boguminie, **Ryszard Kunicki** (1873–1960), dpl. 1899 w UJ, w Frysztacie, **Ludwik Król** (1883–1938), dpl. 1911 w UJ, w Porębie, **W. Olszak** w Karwinie, **K. Michalik** w Rychwałdzie, **L. Rosławski** w Piotrowicach, **Jan Buzek** (1874–1940), dpl. 1901 w UJ, w Dąbrowie, **Henoch Silbiger**, dpl. 1898 w UJ, w Łąkach, **Tadeusz Michejda** (1879–1956); dpl. 1906 w UJ, w Suchej; w Morawskiej Ostrawie – **A. Bernhang**, **A. Grunzweig**, **Jakób Himmelblau**, dpl. 1897 w UJ, **Jan Kubisz** (1885–1948), dpl. 1912 w UJ, **Bronisław Wachulski** (1885–1952) dpl. 1909 w UJ, **H. Dyński**, **Stefan Rogoyski**, dpl. 1891 w UJ, **Leon Bross**, dpl. 1899 w UJ¹⁸.

W 1900 r. wskaźnik liczby lekarzy na 10 tys. ludności w Austrii wynosił 4,0 (w Niemczech 5,0). Wskaźnik ten najwyższy był w Dolnej Austrii – 9,5, najniższy w Galicji 1,8 a na Śląsku Austriackim wynosił 3,2. Dane te świadczą o upośledzeniu opieki zdrowotnej na polskich ziemiach w Austro-Węgrzech¹⁹.

Lekarze niemieccy i polscy północno-wschodniej części Śląska Cieszyńskiego w przemysłowym okręgu Bielska zrzeszeni byli od 1898 r. wraz z lekarzami sąsiedniego miasta Białej w Małopolsce w Stowarzyszenie Lekarzy Bielska, Białej i Okolicy. W 1913 r. w powiecie bielskim pracowało 5 polskich lekarzy a w powiecie białskim 14²⁰.

¹⁸ *Lekarze Polacy w Księstwie Cieszyńskim* [w:] *Kalendarz Lekarski Krakowski na rok 1899*. Ułożył J. Raczyński, Kraków 1899, r. 8, s. 313; *Lekarze Polacy... na rok 1914*. Ułożył A. Klęsk, Kraków 1914, r. 24, s. 376; *Wykaz studentów medycyny promowanych na doktora wszech nauk lekarskich w latach 1875–1899*, [w:] *Pamiętnik jubileuszowy wydany ku uczczeniu dwudziestopięcioletniej działalności Prof. Sas Korczyńskiego*, Kraków 1900, s. 212–224.

¹⁹ *Rozmieszczenie lekarzy w Galicji*, „Głos Lekarzy” Lwów 1903, nr 7, s. 1–2.

²⁰ *100 lat towarzystw lekarskich na Podbeskidziu. 1898–1998*, Bielsko-Biała 1998; *Kalendarz Lekarski Krakowski na rok 1913*. Ułożył A. Klęsk, Kraków 1913, r. 23, s. 384, 401.

Spośród 15 polskich lekarzy na Śląsku Cieszyńskim w 1899 r. tylko kilku zapisało się w życiu społecznym i narodowym a wśród prawie 30 polskich lekarzy w 1914 r. kilkunastu wykazało aktywność społeczną. **Dr Andrzej Knapczyk** (1847–1914), pochodzący z Małopolski, pracował od 1878 r. w Boguminie. Został lekarzem miejskim, sądowym oraz kolejowym, członkiem rady gminnej i zastępcą burmistrza. Był przewodniczącym Komitetu Budowy Domu Polskiego w Morawskiej Ostrawie. Dom otwarto w 1900 r., służył celom kulturalno-oświatowym polskiej emigracji zarobkowej z Małopolski. W murach Domu znajdują się dwa wagony kamieni pochodzących z rozbiórki murów miejskich, które miasto Kraków przysłało w trakcie budowy. Kamienie te do dzisiaj są wyeksponowane w elewacji Domu²¹.

Wśród polskich lekarzy, działaczy społecznych był również **Jan Rymorz** (1850–1881) pochodzący z rodziny chłopskiej z Godziszewa koło Skoczowa. Ukończył ewangelickie gimnazjum w Cieszynie w którym współorganizował tajne polskie kółko samokształceniowe i jawne kółko literackie „Wzajemność”. Na uniwersytecie w Wiedniu brał udział w pracach „Ogniska”. W 1878 r. osiedlił się w Cieszynie. Został członkiem zarządu Czytelni Ludowej założonej w 1832 r., która stała się wzorem dla polskich czytelni w: Jabłonkowie, Skoczowie, Górnej Suchej, Zabrzegu. Był także członkiem rady nadzorczej Towarzystwa Oszczędności i Zaliczek, założonego w 1873 r. oraz członkiem zarządu Towarzystwa Pomocy Naukowej dla Księstwa Cieszyńskiego. Zmarł jako ofiara zawodu na tyfus plamisty²².

Krzewicielem oświaty i kultury rolnej na wsi cieszyńskiej był **Józef Zaleski** (właściwe nazwisko **Piotrowski**) (1850–1915) lekarz z Puńcowa, emigrant z zaboru rosyjskiego. W 1889 r. osiedlił się w Puńcowie pod Cieszynem. Współpracował z Towarzystwem Rolniczym, założonym w 1868 r. a od 1913 r. był jego prezesem. Autor wielu artykułów na tematy rolnicze, m.in. w kalendarzach cieszyńskich, w „Rolniku Śląskim”, „Gwiazdce Cieszyńskiej, założyciel polskiej spółdzielczości i szkolnictwa rolniczego. Otwarcie Szkoły Gospodyń Wiejskich w Końskiej było jego zasługą²³.

²¹ *Dom Polski w Ostrawie* [w:] Z. Jasiński, *Mały leksykon nadolziański*, Opole 1990, s. 33–34; nekrologi w: „Nowiny Lekarskie” Poznań 1914, r. 22, nr 3, s. 142; „Przegląd Lekarski” Kraków 1914, r. 53, nr 8, s. 112.

²² P. Szarejko, *Rymorz Jan* [w:] PSB, Wrocław 1991–1992, t. 33, s. 529–530

²³ *70 lat towarzystwa rolniczego na Śląsku Cieszyńskim 1868–1938*. Opr. J. Heczko. Nakładem Towarzystwa Rolniczego w Czeskim Cieszynie, Czeski Cieszyn (brak r. wydania); J. Sz. *Dr Józef Zaleski* [w:] *Śląsk Cieszyński. Z życia gospodarczego*. Wydane przez Cieszyński Komitet Opieki nad Uchodźcami z Czechosłowacji, Cieszyn 1937, s. 48–50.

Należy wymienić również **Stanisława Smoleńskiego** (1853–1889) lekarza hydroterapii UJ. pochodzącego z Ziemi Ciechanowskiej. Od 1881 r. był lekarzem zdrojowym w Jaworzu, koło Bielska. Autor pracy *Hydroterapia* (Kraków 1884. II wyd. 1889) i m.in. *Zakład wodolecznicy i żętyczny Jaworze koło Bielska na Szląsku austriackim*, (Cieszyn 1883)²⁴.

Józef Sikora (1861–1908) w 1870 r. w Uniwersytecie Jagiellońskim uzyskał dyplom doktora wszechnauk lekarskich i powrócił w rodzinne strony. Był lekarzem ogólnym w Jabłonkowie. Stał się „lekarzem biednych”. Był inicjatorem założenia sanatorium. Na ten cel w testamencie przekazał swój majątek. Sanatorium początkowo liczyło 38 łóżek a w 1935 r. oddano do użytku nowoczesne sanatorium przeciwgruźlicze na 262 łóżka, które funkcjonuje do dnia dzisiejszego. W tym czasie w sanatorium założono arboretum. Prof. K. Michejda wspominał: „Moi Rodzice utrzymywali dość żywe stosunki z kolejno po sobie następującymi lekarzami z pobliskiego Jabłonkowa, doktorem Wieluchem i doktorem Józefem Sikorą. Gdy dziś z odległości większej niż pół wieku spoglądam na ich działalność lekarską, to ogarnia mnie podziw dla głębokiej wiedzy, sumiennosci i oddania się służbie dla swojego ludu [...] byli to ludzie, których cechowało szczere i silne poczucie narodowości i patriotyzmu polskiego, a którzy ani na chwilę nie odstąpili od ludu, z którego sami wyszli”. Dr J. Sikora wszedł do folkloru. Wśród opowiadań ludowego gawędziarza **Józefa Jeżowicza** (1885–1976) urodzonego w Koszarzyskach k. Jabłonkowa (obecnie Zaolzie w Republice Czeskiej) spisane zostały w okresie od 1963–1967 r.: *Jako Doktor Sikora lyczł synka na katrynioczce*. *Jako Dóktór Sikora zymby targoł*, *Jako Dóktór Sikora lyczł dziywłkym z Gródku*²⁵.

Od 1896 r. przez 43 lata w Karwinie pracował wspomniany już kilkakrotnie **Wacław Olszak** (1868–1939) jako lekarz górniczy. Starał się o poprawę warunków mieszkaniowych i sanitarnych ludności z tzw. kolonii górniczych. Inicjował różnego rodzaju formy pomocy społecznej, jak organizowanie kolonii leczniczych dla dzieci górników, leczenie sanatoryjne górników, podwyższenie zasiłków chorobowych itp. Najwięcej uwagi poświęcał zwalczaniu gruźlicy. Napisał popularne broszury: *Co powinien każdy wiedzieć o gruźlicy*

²⁴ S. Zwolski, *Smoleński Stanisław* [w:] PSB, Warszawa-Kraków 1999, t. 39, s. 272–273.

²⁵ Jan Wieluch, dpl. 1879 w UJ, zm. 1903, „Nowiny Lekarskie” 1909, nr 1, s. 72; J. Maršalek, *Jablunkové arboretum*, Frýdek-Místek 1988, s. 3 (fot.), 7, 10; K. Michejda, *Wspomnienia...* s. 60; K.D. Kadlubiec, *Gawędziaz Cieszyński Józef Jeżowicz*, Ostrawa 1973, s. 282–285.

(Cieszyn 1915) oraz: *Coś o chorobach zakaźnych i wskazówki jak się ich wystrzeżać* (Cieszyn 1914). Był czynny w Macierzy Szkolnej dla Księstwa Cieszyńskiego; szczególną pieczę otaczał Polskie Gimnazjum Realne w Orłowej, w którym od 1909 r. pełnił społecznie funkcje lekarza szkolnego, był członkiem Towarzystwa Bursy tego gimnazjum. Pracował w założonym Towarzystwie dla szerzenia oświaty ludowej „Dziedzictwo” im. bł. Jana Sarkandra, wchodził w skład zarządu Katolickiej Rodziny Sierocej na Śląsku. Prowadził popularne wykłady z zakresu higieny i oświaty zdrowotnej, uczestniczył w akcjach Polskiego Towarzystwa Turystycznego (PTT) „Beskid Śląski” w Cieszynie, które zostało założone przy jego współudziale w 1909 r.; m.in. przyczynił się finansowo do budowy pierwszego polskiego schroniska w Beskidzie Śląskim otwartego w 1913 r. na Ropiczce. Był członkiem Polskiego Ogniska w Dąbrowie oraz karwińskiego związku robotników polskich „Praca”, prowadzącego działalność oświatową i narodową. Był członkiem zarządu Związku Śląskich Katolików założonego w 1883 r., z ramienia którego w październiku 1916 r. wszedł w skład Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego. W latach międzywojennych należał do najwybitniejszych działaczy polskich na Zaolziu. Został prezesem Zarządu Głównego Macierzy Szkolnej w Czechosłowacji a od 1930 wiceprezesem. Przyczynił się do rozbudowy polskiego szkolnictwa podstawowego i średniego oraz różnych form oświaty pozaszkolnej na Zaolziu. W 1928 r. z prywatnych funduszy założył fundację stypendialną dla ubogich uczniów. Brał udział w pracach Polskiej Rodziny Opiekuńczej. W 1935 r. został wybrany prezesem Rady Naczelnej Polaków w Czechosłowacji, instytucji koordynującej pracę wszystkich polskich stronnictw i stowarzyszeń. Uczestniczył też w budowie otwartego w 1929 r. jedyne-go polskiego schroniska na Zaolziu w Beskidzie Śląskim na Kozubowej. Był również członkiem Polskiej Komisji Oświatowej, która założyła w Karwinie publiczną polską bibliotekę liczącą przed wojną 10 tys. tomów i czytelnię czasopism. W 1928 r. został wybrany, jako pierwszy Polak, burmistrzem Karwiny i sprawował tę funkcję do 1938 r.. Na tym stanowisku dał się poznać jako wzorowy gospodarz i bezstronny mediator w rozstrzyganiu spraw współzycia trzech narodowości: polskiej, czeskiej i niemieckiej w Karwinie. Zamordowany przez Niemców w pierwszych dniach września 1939 r.²⁶.

W 1902 r. osiedlił się w Dąbrowie dr **Jan Buzek** (1874–1940) jako lekarz gminny i górniczy. Pracował tutaj prawie 40 lat i stał się

²⁶ K. Brożek, *Wacław Olszak*, [w:] PSB, Wrocław 1978, t. 23, s. 831–832.

drugim obok Olszaka najwybitniejszym działaczem społecznym w grupie zawodowej polskich lekarzy. Był synem chłopa z Końskiej (Zaolzie). Dom Buzka stał się ośrodkiem pracy narodowej w Zagłębiu Karwińskim. W jego domu zbierała się polska nieliczna inteligencja starająca się postawić zaporę naciskom czechizacyjnym i germanizacyjnym. W domu Buzka powstała myśl założenia polskiego gimnazjum, zrealizowana w 1909 r., kiedy to powstało Polskie Gimnazjum Realne im. Juliusza Słowackiego w Orłowej. Gimnazjum to dało podstawę do wychowania rodzimej polskiej inteligencji. W 1910 r. grupa skupiona wokół J. Buzka założyła Ognisko Polskie w Orłowej. Prezesem wybrano Buzka, który tę funkcję pełnił przez 22 lata. Było to towarzystwo zrzeszające polską inteligencję w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim: inżynierów, lekarzy, nauczycieli, sztygarów. Ognisko posiadało własną bibliotekę, zespół teatralny. Urządzało imprezy rocznicowe, wycieczki, zabawy. W 1912 r. liczyło 121 członków. Zebrania członków poza częścią wykładową, miały charakter towarzyski. Buzek wykladał higienę i ratownictwo w pierwszej polskiej Szkole Górniczej w Dąbrowie, założonej w 1907 r. Wykladał też higienę w Szkole Gospodarstwa Domowego w Orłowej a po 1920 r. w Szkole Gospodyń Wiejskich w Końskiej. Był popularyzatorem higieny przez odczyty i liczne artykuły w prasie. Pracę tę kontynuował od czasów studenckich, kiedy jako członek „Znicza” przyjeżdżał do wiosek cieszyńskich z odczytami. Publikował artykuły m.in. w „Dzienniku Cieszyńskim”, (którego w 1906 r. był współzałożycielem), organie Polskiego Stronnictwa Narodowego na Śląsku Cieszyńskim. Nakładem Towarzystwa Ewangelickiego Oświaty Ludowej, założonym w 1881 r. ukazała się jego broszura: *O higienie i jej znaczeniu dla społeczeństwa* (Cieszyn 1902). W 1922 r. był współzałożycielem Stronnictwa Ludowego na Śląsku Cieszyńskim, od 1931 r. jego prezesem latach 1929–1935 został posłem do Zgromadzenia Narodowego Czechosłowacji w Pradze. Był także wiceprezesem Rady Naczelnej Polaków w Czechosłowacji, Związku Polaków w Czechosłowacji utworzonego w 1938 r., przewodniczącym ZHP w Czechosłowacji. Zamordowany przez hitlerowców²⁷.

Z ruchem narodowym reprezentującym ewangelików związany był **Tadeusz Michejda** (1879–1956) urodzony w Nawsiu koło Jabłonkowa, syn tamtejszego pastora. T. Michejda osiedlił się w 1911 r. w Suchej Górnej jako lekarz górniczy, gminny i kolejowy. Był członkiem Zarządu Głównego Macierzy Szkolnej, prezesem Towarzystwa

²⁷ Tenże: *Dr Jan Buzek*, „Przegląd Lekarski” 1980, t. 37, nr 1, s. 187–189 (fot.).

Gimnastycznego „Sokół”, prezesem spółki wydawniczej „Dziennika Cieszyńskiego”, działaczem spółdzielczym, członkiem Ligii Narodowej. W Radzie Narodowej Księstwa Cieszyńskiego w 1918 r. został przedstawicielem Polskiego Zjednoczenia Narodowego. Był kierownikiem akcji plebiscytowej na Zaolziu. Po 1920 r. wyemigrował i pracował w Działdowie, od 1929–1932 w Toruniu, od 1937 w Ostrowiu Wielkopolskim, a podczas okupacji hitlerowskiej w Rzeszowie. Od 1921 należał do Narodowej Partii Robotniczej jako członek Rady Naczelnej. W latach 1930–1937 piastował stanowisko senatora. Od 1937 był członkiem Stronnictwa Pracy, w 1945 jego wiceprezesem, w 1946–47 prezesem Rady Naczelnej. W latach 1950–1954 wiceprzewodniczącym Centralnego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego. W latach 1945–1947 został posłem do KRN i w 1947–1952 do sejmku, a w latach 1947–1951 objął urząd ministra zdrowia²⁸.

Z ruchem socjalistycznym Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego związanych było kilku lekarzy. **Wacław Seidl** (1867–1939) pochodzący z Małopolski lekarz z Niemieckiej Lutyni i **Kazimierz Michalik** (dypl. 1894) z Rychwałdu byli współzałożycielami pierwszego lokalnego organu ruchu narodowo-radykalnego „Głos Ludu Śląskiego” ukazującego się od 1897 r. we Frysztacie. Gazeta wystąpiła z hasłem „polskie dzieci do polskiej szkoły” przeciwstawiając się germanizacji i czechizacji polskiej etnicznie ludności Cieszyńskiego i polskiej emigracji zarobkowej z Małopolski. Dr Seidl współpracował także z „Równością” (1897–1901), pierwszym czasopismem socjalno-demokratycznym na Śląsku Cieszyńskim oraz z wychodzącym od 1904 r. „Robotnikiem Śląskim”, również organem cieszyńskich socjaldemokratów. Był też współpracownikiem krakowskiego „Naprzodu”. Współdziałał w powołaniu w 1906 r. w Morawskiej Ostrawie czasopisma „Górnik”, organu Górników w Austrii, przeznaczonego dla polskich górników Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego. W 1913 r. wybrano go do Komitetu Obwodowego Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej Galicji i Śląska (PPSD). W 1898 r. należał do współzałożycieli towarzystwa oświatowego „Jedność” w Cieszynie, liczącego w 1903 r. 20 kół z 1264 członkami. Od 1899 r. był członkiem Towarzystwa Pomocy Naukowej dla Księstwa Cieszyńskiego w Cieszynie. Wszedł w skład kilkunastoosobowego Komitetu Obrony Kresów powołanego w 1901 r. we Frysztacie w celu obrony polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego przed wynarodowieniem. W 1900 r. przeniósł się do Morawskiej Ostrawy, gdzie został przewodniczącym

²⁸ W. Bujak, *Michejda Tadeusz*, [w:] PSB, Wrocław 1975, t. 20, s. 674–675.

Stowarzyszenia Dom Polski i Kola Towarzystwa Szkoły Ludowej. W Domu działała polska szkoła dla dzieci, szkoła dla dorosłych analfabetów oraz biblioteka, odbywały się odczyty i przedstawienia teatralne. W 1908 r. był współzałożycielem Stowarzyszenia Robotniczego Oświatowo-Gimnastycznego „Siła” w Cieszynie. Kiedy w 1912 r. Grupa II Stowarzyszenia Kopalń Węgla Ostrawsko-Karwińskiego z siedzibą w Cieszynie wykupiła sanatorium w Bystrej koło Bielska, powierzyła Seidlowi funkcję lekarza naczelnego i dyrektora umieszczonego tam Domu Zdrowia dla Żon i Córek Górników i Robotników. W sierpniu 1914 r. wstąpił do formujących się oddziałów strzeleckich i został komendantem oddziału sanitarnego punktu etapowego w Krakowie, a po dotarciu I Kompanii Kadrowej do Miechowa zorganizował tam ambulatorium polowe. W październiku tego roku został lekarzem sztabowym Komendy Placu Legionów Polskich w Królestwie Polskim. W listopadzie i grudniu 1914 r. podczas stacjonowania oddziałów legionowych w okolicach Jabłonkowa i Trzyńca współorganizował szpitale polowe na Śląsku Cieszyńskim i Morawach, w tym największy na 65 łóżek w Wędryni. W 1916 r. należał do Sekcji Śląskiej Naczelnego Komitetu Narodowego w Krakowie. W 1919 r. był kierownikiem biura plebiscytowego w Bielsku. Po podziale Śląska Cieszyńskiego przeniósł się do Drohobycza a od 1930 r. praktykował we Lwowie. W latach 1925–1929 był naczelnym lekarzem Okręgowego Związku Kas Chorych we Lwowie; nadzorował lecznictwo Kasy Chorych w województwach: lwowskim, stanisławowskim, tarnopolskim i wołyńskim. Nadal działał w PPS i był członkiem Związku Legionistów²⁹.

W 1908 r. jednym z organizatorów i pierwszym prezesem Polskiego Stowarzyszenia Robotniczego Oświatowo-Gimnastycznego „Siła” był **Henryk Kluszyński** (1870–1933), urodzony w Prokocimiu pod Krakowem. Na terenie Śląska Cieszyńskiego Kluszyński znalazł się w 1900 r. w czasie strajku górników, skierowany z Krakowa z ramienia PPSD. Pozostał na Śląsku jako lekarz kas chorych. Działał w wielu polskich organizacjach społecznych, jak Macierz Szkolna i „Jedność”, uczestniczył w pracach Komitetu Śląskich Kół Towarzystwa Szkoły Ludowej. Za swoje poglądy polityczne został usunięty z Kasy Chorych we Frysztacie, co wywołało strajk protestacyjny jego kolegów. Od 1919 r. był w PPS. W latach międzywojennych pracował w Łodzi, od 1927 r. w Warszawie. Był w latach 1927–1929 lekarzem naczelnym Ogólnopolskiego Związku Kas Chorych. Jako drugi w Polsce obok

²⁹ K. Brożek, *Seidl Wacław*, tamże 1995, t. 36, s. 169–171.

Boya-Żeleńskiego podjął problem regulacji urodzin; inicjator zakładania poradni świadomego macierzyństwa w Polsce, autor pracy *Regulacja urodzin. Rzecz o świadomym macierzyństwie* (1932)³⁰.

Jednym z przywódców ruchu socjalistycznego w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim był osiadły w 1899 r. w Łazach a od 1903 r. we Frysztacie **Ryszard Kunicki** (1873–1960), syn lekarza zesłanego na Sybir po 1863 r., młodszy brat Stanisława, proletariaczka straconego w 1886 r. Jako student medycyny w Warszawie został aresztowany w 1894 r. za działalność niepodległościową i zesłany na Syberię na dwa lata, ale karę zamieniono na nakaz opuszczenia Cesarstwa bez prawa powrotu. Popularność zdobył podczas strajku w 1900 r. Należał do Komitetu Wykonawczego PPSD Galicji i Śląska. W 1907 r. w pierwszych powszechnych wyborach do Izby Posłów w Wiedniu zdobył w okręgu wiejskim Cieszyn-Jabłonków mandat poselski, który piastował do 1911 r. W licznych wystąpieniach politycznych, artykułach w „Równości” i „Robotniku Śląskim” domagał się wychowywania dzieci w języku polskim. Jego podpis z ramienia PPSD Galicji i Śląska widnieje pod proklamacją Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego z dnia 30.X.1918 r. o przynależności Księstwa Cieszyńskiego do państwa polskiego. W latach 1918–1919 był komisarzem rządowym do spraw robotniczych w Zagłębiu Dąbrowskim. Po agresji wojsk czeskich na Śląsk Cieszyński został przewodniczącym Głównego Komitetu Plebiscytowego na Śląsku Cieszyńskim. W 1919 r. został posłem Sejmu Ustawodawczego RP, jako jeden z siedmiu reprezentantów Śląska Cieszyńskiego w Sejmie. Na XVII Zjeździe Polskiej Partii Socjalistycznej w maju 1920 r. wybrano Kunickiego do Rady Naczelnej Partii. Po podziale Śląska Cieszyńskiego przeniósł się do Krakowa, gdzie włączył się w organizowanie Kas Chorych. Od 1932 r. w Łodzi był naczelnym lekarzem Ubezpieczalni Społecznej a od 1935 r. ponownie w Krakowie na podobnym stanowisku. Podczas okupacji znalazł się w Warszawie, po wojnie ponownie był lekarzem naczelnym Ubezpieczalni Społecznej w Łodzi. Z jego inicjatywy powołano „Wiadomości Lekarskie”, których był redaktorem. W 1951 r. został redaktorem Państwowego Zakładu Wydawnictw Lekarskich³¹.

Należy wspomnieć, że polski ruch narodowy na Śląsku Cieszyńskim był wspomagany przez lekarzy z Krakowa, Warszawy i z Górnego Śląska. Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego była wspierana finansowo m.in. przez lekarzy warszawskich: **Stanisława Hassewicza**

³⁰ *Słownik biograficzny działaczy ruchu robotniczego*, Warszawa 1992, t. 3, s. 211.

³¹ *Słownik biograficzny działaczy...*, s. 549–550.

(1842–1912) i **Nestora Bucewicza** (1834–190(6)) oraz z Krakowa przez **Henryka Jordana** (1842–1907). Byli oni członkami honorowymi Macierzy. S. Hassewicz wyposażył z własnych funduszy polską szkołę ludową w Cieszynie, założoną w 1899 r. a Macierz Szkolną Księstwa Cieszyńskiego uczynił spadkobierczynią swojego majątku. N. Bucewicz swoje dochody przeznaczał na szkołę polską w Cieszyńskim. M. in. czytelnie Macierzy w Cieszynie, Jabłonkowie, Stonawie oraz biblioteka Gimnazjum Polskiego w Cieszynie zostały założone z funduszków Bucewicza, który część majątku w testamencie przeznaczył Macierzy³². H. Jordan, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego był członkiem honorowym Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Cieszynie i wspierał materialnie tamtejsze Polskie Gimnazjum. Był twórcą idei ogródków jordanowskich dla dzieci i młodzieży. Do tej pory istnieje park Antoniego Sikory (1846–1919), założony w 1909 r. Według fundatora miał to być „ogród zabaw i ćwiczeń dla młodzieży o typie parku Jordana w Krakowie”³³.

Inny profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, **Odo Bujwid** (1857–1942), twórca polskiej bakteriologii i immunologii miał swój udział w budowie Domu Polskiego w Morawskiej Ostrawie. Kiedy Polakom groziła utrata otwartego w 1900 r. Domu Polskiego na rzecz wierzycieli, to Bujwid stanął w Krakowie na czele Komitetu dla Ratowania Domu Polskiego w Ostrawie. Zebrane wśród społeczeństwa polskiego środki pozwoliły na zapłacenie długów³⁴. Polski ruch turystyczny w Beskidzie Śląskim wspierali lekarze z Górnego Śląska: **Feliks Biały** (1875–1943) lekarz z Rybnika i **Bogusław Parczewski** (1869–1935) lekarz z Bytomia, którzy byli współzałożycielami Polskiego Towarzystwa Turystycznego „Beskid Śląski” w Cieszynie a F. Biały był w latach 1909–1913 prezesem Towarzystwa³⁵.

Po I wojnie światowej polscy Cieszyniacy dali wyraz woli zjednoczenia Śląska Cieszyńskiego z Polską. W dniu 19 X 1918 r. powstało w Cieszynie tymczasowe przedstawicielstwo ludności polskiej – Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego. Była pierwszym w skali kraju organem polskiej władzy odradzającego się państwa polskiego. Reprezentowała polską ludność w okresie rozpadu Monarchii Austro-Węgierskiej. W skład Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego w Cieszynie wchodził lekarze: z ramienia Związku Śląskich Katolików

³² A. Zając, *Macierz...: Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego* [w:] Z. Jasiński, *Mały leksykon nadolziański*, Opole 1990, s. 93–96.

³³ *Park Adama Sikory*, [w:] Z. Jasiński, *Mały leksykon...*, s. 123.

³⁴ *Dom Polski w Ostrawie*, Tamże, s. 33–34.

³⁵ *Od PTT do PTTK na Ziemi Cieszyńskiej*, Cieszyn 1985.

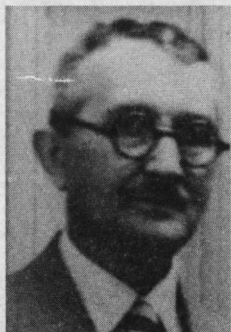
Ryc. 3. Dom Polski w Ostrawie
przy zbiegu dzisiejszych ulic: Podebradowej i Zerotinowej.

– W. Olszak, a R. Kunicki występował jako przedstawiciel Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej, członkiem Rady był także T. Michejda, przedstawiciel Polskiego Zjednoczenia Narodowego. Dnia 5 XI 1918 r. Rada Narodowa w Cieszynie zawarła ze swym czeskim odpowiednikiem Zemskym Narodnim Wyborem pro Slezsko w Polskiej Ostrawie, umowę rozgraniczającą terytorium polskie od czeskiego na zasadach narodowościowych i objęła władzę w etnicznie polskiej części tej ziemi. Część czeska obejmowała powiat frydecki i 6 gmin powiatu frysztackiego, a polska: powiat bielski i cieszyński oraz pozostałe gminy powiatu frysztackiego³⁶. Jednak ta linia demarkacyjna z końcem stycznia 1919 r. została złamana przez stronę czeską. Żądania czechosłowackie dotyczyły całego Śląska Cieszyńskiego do granicy zakreślonej na zachód od Pszczyzny i na południe od Rybnika. W nocy z 23 na 24 I 1919 r. nastąpiła bez wypowiedzenia wojny agresja wojsk czeskich. Miejscowa ludność wraz z załogą wojskową w Cieszynie przystąpiła do samoobrony. Wobec

³⁶ B. Cybulski, *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (1918–1919). Studium historyczno-prawne*, Opole 1980; *Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920*. Pod red. K. Nowaka, Cieszyn 1999; J. Wiechowski, *Spór o Zaolzie. 1918–1920 i 1938*, Warszawa 1990.

a) Karol Hessak

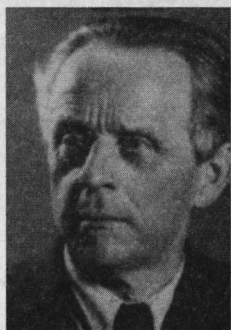
b) Józef Wilczak

c) Ernest Matuszek

d) Adolf Wöllersdorfer

e) Jan Kubisz

f) Paweł Rykała

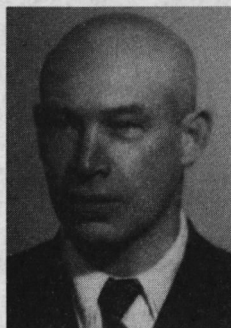

g) Emmanuel Hałacz

h) Ludwik Król

Ryc. 4.

i) Bolesław Filasiewicz

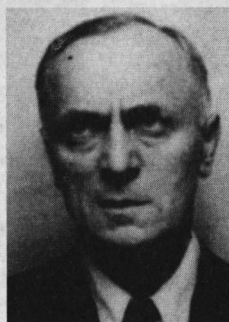
j) Edmund Cienciała

k) Władysław Bruk-Starawski

l) Alfons Macłowski

l) Józef Hałacz

Ryc. 4.

przewagi czeskiej polskie oddziały wycofały się na linię Wisły a 3 II doszło do rozejmu³⁷.

Wśród lekarzy służby medycznej podczas obrony przed agresją czeską byli studenci medycyny i lekarze pochodzący z Cieszyńskiego (wymienieni z podaniem miejsca urodzenia): **Karol Hessek** (1888–1947) z Frydku, por. lek. zastępca szefa sanitarnego i lekarz Głównego Punktu Opatrunkowego w Skoczowie, gdzie odbyła się jedna z największych bitew; **Józef Wilczek** (1885–po 1953) z Dzieńmowic, ppor. lek. i **Ernest Matuszek** (1897–1952) z Rychwałdu, ppor. sanit. – lekarze w Głównym Punkcie Opatrunkowym w Skoczowie;

³⁷ W. Janik, *Bitwa pod Skoczowem 28-30 stycznia 1919 roku*, Cieszyn 1999; *Nadzie zrywa okowy*. Pod red. R. Danela, Cieszyn 1998; *Stonawa pamięta. 1919-1999*, Cieszyn-Bazylea 1999; F. Szymiczek, *Walka o Śląsk Cieszyński w latach 1914-1920*, Katowice 1938; J. Valenta, *Cesko-polske vztahy v letech 1918-1920 a Těšínské Slezsko*, Ostrava 1961; *Zaolzie w świetle faktów i dokumentów oraz w oczach obcych 1918-1945*, Bazylea-Cieszyn 1993.

Adolf Wöllersdorfer (1885–1940) z Mostów, kpt. lek., komendant szpitala w Cieszynie; **J. Kubisz** z Gnojnika, por. lek., ordynator szpitala w Cieszynie; **Paweł Kykała** (1893–1956) z Wedryni, stud. med. ppor. sanit., prowadził punkt opatrunkowy w okolicy Suchej; **Józef Pająk** (1897–1943) z Rychwałdu, stud. med. podlek. sanit., poza udziałem w sanitariacie, pełnił służbę liniową. Podczas agresji czeskiej dr H. Kluszyński dostał się do niewoli czeskiej, w której przebywał od stycznia do marca 1919 r. Również osadzony w więzieniu przez Czechów był **Emanuel Hałacz** (1898–1941) z Łazów k. Karwiny. W czasie wojny czesko-polskiej i pracy plebiscytowej represjonowani byli lekarze z Rychwałdu: L. Król i K. Michalik³⁸.

O podziale Śląska Cieszyńskiego miał zadecydować plebiscyt, podobnie jak na Górnym Śląsku, Warmii i Mazurach, Spiszu i Orawie, przeprowadzony pod nadzorem Międzysojuszniczej Komisji Plebiscytowej. Przewodniczącym Głównego Komitetu Plebiscytowego w Cieszynie został dr R. Kunicki. Kierownikiem akcji plebiscytowej w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim był dr T. Michejda. Kierownikiem biura plebiscytowego w Bielsku został dr W. Seidl. Z biorących udział w akcji plebiscytowej należy jeszcze wymienić lekarzy, studentów medycyny oraz gimnazjalistów, późniejszych lekarzy: H. Kluszyński, K. Hessek, E. Hałacz, Józef Hałacz (1887–1947) z Dąbrowy, L. Król, **Bolesław Filasiewicz** (1886–1979) z Cieszyna, **Aleksander Knapczyk** (1886–po 1939) z Bogumina, **Edward Cienciała** (1892–1951) z Suchej, **Józef Matuszek** (1900–?) z Barkowa, **Władysław Bruk-Stonawski** (1904–1981) z Bystrzycy, **Alfons Mackowski** (1902–1972) z Suchej Górnej³⁹.

W 1920 r. wobec zagrożenia Polski w wojnie polsko-sowieckiej na konferencji aliantów w Spaa udzielono Polsce pomocy wojskowej pod warunkiem przekazania sprawy sporu polsko-czeskiego do decyzji Rady Najwyższej Konferencji Pokojowej. Plebiscyt nie odbył się, a Rada Ambasadorów w Paryżu dnia 28 VII 1920 r. ustaliła podział spornego terytorium Śląska Cieszyńskiego wg tzw. linii Olzy. Podział nastąpił nie według granic etnicznych a zgodnie z interesami ekonomicznymi zachodnich właścicieli kapitału w Zagłębiu. Całe zagłębie węglowe karwińskie i węzeł kolejowy w Boguminie przyznano Czechosłowacji a zatem powiaty: frydecki, frysztacki i część lewobrzeżną powiatu cieszyńskiego. Z lewobrzeżnej części Cieszyna utworzono

³⁸ J. Pająk, *Boje o Śląsk Cieszyński a służba zdrowia*, „Gazeta Lekarska Śląska Polskiego”, Cieszyn 1939, r. 4, z. 1, a. 1–13.

³⁹ J. Meissner., *Problem plebiscytu w czesko-polskim sporze terytorialnym na Śląsku Cieszyńskim w 1919 roku*, „Studium Śląskie”, seria nowa, Opole 1977, t. 31, s. 59–84.

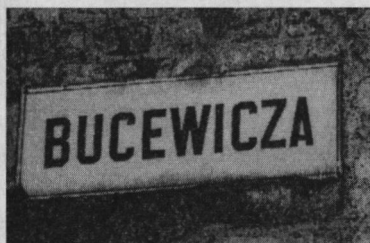
a) Jan Kubisz.

b) Alfons Mackowski.

Tablica w Szpitalu Śląskim w Cieszynie.

Tablica w Szpitalu Śląskim w Cieszynie.

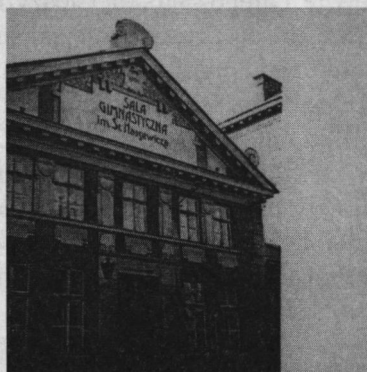
c) Tabliczka przy ulicy
Nestora Bucewicza w Cieszynie.

d) Tabliczka przy ulicy
Józefa Zaleskiego w Cieszynie.

e) Tablica przy ulicy Waclawa Olszaka
w Karwinie odsłonięta w 1999 r.

f) Budynek Sali Gimnastycznej
im. St. Hassewicza w Cieszynie.

Ryc. 5.

Czeski Cieszyn. Polsce przypadła prawobrzeżna część powiatu cieszyńskiego i powiat bielski⁴⁰.

Lekarze z części Śląska Cieszyńskiego przyznanego Polsce zintegrowali się ze środowiskiem lekarskim województwa śląskiego. Należeli do Śląskiej Izby Lekarskiej i Związku Gospodarczego Lekarzy Polaków na Śląsku, których siedziby zarządów mieściły się w Katowicach⁴¹. Do 1939 r. lekarze z powiatu bielskiego i sąsiadującego miasta Białej zachowali Stowarzyszenie Lekarzy Bielska, Białej i Okolicy a lekarze z powiatu cieszyńskiego przystąpili do Towarzystwa Lekarzy Polaków na Śląsku z siedzibą zarządu w Katowicach⁴².

Dla terytorium Śląska Cieszyńskiego, które przyznano Czechosłowacji przyjęła się w historiografii nazwa Zaolzie lub Śląsk Zaolziański. Po emigracji części Polaków z Zaolzia do Polski, zwłaszcza miejscowych działaczy, po stronie czechosłowackiej znalazło się ponad 100 tys. osób narodowości polskiej, która stała się mniejszością narodową w Czechosłowacji. Trzon ludności polskiej po stronie czechosłowackiej skupiał się w dwóch powiatach: czeskokieszyńskim i frysztackim. Tkwiła ona swymi korzeniami kulturowymi w dziedzictwie całego Śląska Cieszyńskiego. Pomimo, że ludność polska korzystała z praw mniejszościowych, posiadając własną prasę, szkolnictwo i organizacje to realizowano program czechizacji Polaków, m.in. poprzez przymus ekonomiczny, np. zwalnianie z pracy za zapisywanie dzieci do polskich szkół⁴³.

Z powodu represji czeskich do państwa polskiego wyemigrowało około dwudziestu lekarzy. Pozostali: W. Olszak, J. Buzek i **Fryderyk Koźdoń** (1897–1949), urodzony w Karwinie, lekarz w Suchej Górnej. Od pierwszych lat powojennych pomimo wyjałowienia Zaolzia z rodzimej

⁴⁰ Śląsk Cieszyński. Zarys dziejów, Cieszyn 1998.

⁴¹ K. Brożek, *Śląska Izba Lekarska w Katowicach w latach 1935–1951 na tle rozwoju polskiego samorządu lekarskiego*, „Annales Academiae Medicae Silesiensis” 1990, nr 21, s. 97–107.

⁴² Tenże, *90 lat tradycji Śląskiego Towarzystwa Lekarskiego (1908–1951)*, Tamże 1998, nr 36–37, s. 9–17; *100 lat towarzystw lekarskich na Podbeskidziu 1989–1998*, Pod red. K. Brożka i in., Bielsko-Biała 1998.

⁴³ F. Kulisiewicz, *Polacy w Czechosłowacji*, Frysztat 1929, *Polacy w Czechosłowacji w świetle faktów i liczb*, Warszawa 1935; *Statystyka Śląska Zaolziańskiego na podstawie danych urzędowej statystyki czechosłowackiej i austriackiej oraz innych źródeł*, „Śląskie Wiadomości Statystyczne” 1938, z. 10; W. Sworakowski, *Polacy na Śląsku za Olzą*, Warszawa 1937; obecnie liczba Polaków na Zaolziu wynosi około 45 tys.

inteligencji starano się odbudować polskie życie społeczne, również polską grupę zawodową lekarzy⁴⁴.

⁴⁴ E. Kopeć, *Południowo-zachodnie Kresy Rzeczypospolitej 1918-1939, Społeczne warunki integracji*, Katowice 1981; J. Slowik, T. Hławiczka, K. Santarius, *Dr Olszak i jego następcy*, Karwina 1999; M. Wanatowicz, *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918-1945*, Katowice 1994; S. Zahradnik, M. Ryczkowski, *Korzenie Zaolzia*, Warszawa-Praga-Trzyniec 1999; W latach międzywojennych miała miejsce druga fala emigracji lekarzy pochodzących z Zaolzia do państwa polskiego; było ich prawie trzydziestu; część z nich powróciła w rodzinne strony w 1938 r. Trzecia fala emigracji lekarzy miała miejsce w latach 1945-1950 i objęła kilkunastu lekarzy z Zaolzia. W sumie od 1920 r. do 1950 wyemigrowało ponad 50 lekarzy. Wśród nich było dziewięciu, późniejszych samodzielnych pracowników naukowych w polskich uczelniach oraz dwóch ministrów w polskim rządzie; por. *Emigracja polskich lekarzy z Zaolzia* [w:] K. Brożek, *Leksykon regionalnej historii medycyny* (41). „Pro Medico”. Biuletyn Okręgowej Izby Lekarskiej w Katowicach. 1999, nr 51, s. 15. Spośród wymienionych w artykule lekarzy zostali uhonorowani przez społeczeństwo Śląska Cieszyńskiego nazwami ulic, tablicami pamiątkowymi następujący lekarze, z podaniem miejsca uhonorowania: N. Bucewicz, ulica w Cieszynie, Stanisław Hassewicz, sala gimnastyczna w Cieszynie, H. Jordan, ulica w Cieszynie, J. Kubisz, tablica w Cieszynie, A. Mackowski, tablica w Cieszynie, W. Olszak, ulica w Cieszynie, tablica i ulica w Karwinie, P. Oszelda, Dom Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej w Nieborach, koło Trzyńca i tamże tablica w miejscowej szkole, J. Zaleski, ulica w Cieszynie.

Polish doctors in the Cieszyn part of Silesia on the threshold of the 19th and 20th centuries (until 1920).

Synopsis

The Polish medical profession in the Cieszyn part of Silesia (the powiaty of Bielsko, Cieszyn, Frysztat and Frydek) began to take shape in the second half of the 19th century. The doctors either came from the local, peasant population, or were migrants, mainly from western Małopolska. Because of the influx of Germans and Czechs, in search of employment, to the ethnically Polish Cieszyn part of Silesia, the proportion of the Polish population in this area fell from 74.5% in 1880 to 68.5% in 1910. The local population became progressively German or Czech. Out of about 30 Polish doctors belonging to the Polish community, only a dozen or so were still active by 1920. The doctors not only satisfied the Polish community's medical needs, but also their cultural, educational, political, economic and sports needs. In 1919, the Polish medical profession provided a medical bulwark against the Czech aggression and took part in preparations for the plebiscite in the Cieszyn part of Silesia. Following the partition of this region in 1920, those Polish doctors living in the part annexed to Czechoslovakia moved to Poland. Three Polish doctors remained in Zaolzie, and they began to reestablish a Polish medical group for the 100.000-strong Polish ethnic minority in the Zaolzie part of Czechoslovakia.

Krzysztof Brożek

Polnische Aerzte im Teschener Schlesien Ende des 19., Anfang des 20. Jahrhunderts (bis 1920)

Zusammenfassung

Die Berufsgruppe der polnischen Ärzte im Teschener Schlesien (Śląsk Cieszyński) (Kreise: bielski, cieszyński, frysztacki und frydecki) begann sich in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts zu bilden. Die Ärzte stammten aus den lokalen Bauernfamilien und aus der Immigration, hauptsächlich aus westlichem Klempolen (Małopolska). Die Erwerbsmigrationen in die deutsche Bevölkerung und die der tschechischen Bevölkerung nach Teschener Schlesien, das ethnisch ein polnisches Gebiet war, führten zu einer Senkung des Anteils der polnischen Bevölkerung von 74,5% im Jahre 1880 auf 68,5% im Jahre 1910. Die Gesellschaft in dieser Region unterlag der Germanisierung und der Tschechisierung. Einige zehn von etwa dreissig

hier tätigen polnischen Ärzten waren bis 1920 in der polnischen Nationalbewegung aktiv. Die Ärzte befriedigten nicht nur die medizinischen Bedürfnisse der polnischen Bevölkerung, sondern auch die im Bereich von Kultur, Bildung, Politik, Wirtschaft, Sport u.ae. Im Jahre 1919 sicherte diese Gruppe die medizinische Betreuung für die Verteidigung vor dem tschechischen Angriff und nahm an den Vorbereitungen auf die Volksabstimmung im Teschener Schlesien teil. Nach der Aufteilung des Teschener Schlesiens im Jahre 1920 emigrierten die polnischen Ärzte aus dem an die Tschechoslowakei zuerkannten Teil nach Polen. Im westlichen Teschener Gebiet „Zaolzie“ blieben drei polnische Ärzte. Dort wurde auch mit dem Wiederaufbau dieser Berufsgruppe für ca. 100.000 Angehörige der polnischen Minderheit im tschechoslowakischen Zaolzie begonnen.